

Gdzie było Ur chaldejskie?

Autor tekstu: **Zbigniew Chorąży**

Z określeniem „ziemia chaldejska” z czasów Abrahama spotykamy się w Biblii dwukrotnie: w Księdze Rodzaju i w Dziejach Apostolskich. W tym drugim przypadku wspomina o niej Szczepan, wygłaszając płomienną mowę do Żydów w Jerozolimie (Dz 7/2-4):

„Słuchajcie bracia i ojcowie: 'Bóg chwały ukazał się ojcu naszemu, Abrahamowi, gdy żył w Mezopotamii, zanim zamieszkał w Charanie. I powiedział do niego: 'Opuść ziemię swoją i rodzinę swoją, a idź do ziemi, którą ci wskażę". Wtedy wyszedł z ziemi chaldejskiej i zamieszkał w Charanie. A stąd po śmierci ojca przesiedlił go [Bóg] do tego kraju, który wy teraz zamieszkujecie".

Co prawda Szczepan nie użył nazwy Ur chaldejskie, ale dał do zrozumienia, że Bóg rozmawiał z Abrahamem (jeszcze wtedy Abramem) przed jego wędrówką do Charanu. O tyle jest to istotne, że w Księdze Rodzaju znajdujemy informację sprzeczną (Rdz 11/27 — 12/4):

„Terach był ojcem Abrama, Nachora i Harana, a Haran był ojcem Lota. Haran zmarł jeszcze za życia Teracha, swego ojca, w kraju, w którym się urodził, w Ur chaldejskim. (...) Terach, wzięwszy ze sobą swego syna Abrama, Lota syna Harana, czyli swego wnuka i Saraj, swą synową, żonę Abrama, wyruszył z nimi z Ur chaldejskiego, aby się udać do kraju Kanaan. Gdy jednak przyszli do Charanu, osiedlili się tam. Terach doczekał dwustu i pięciu lat życia i zmarł w Charanie. Jahwe rzekł do Abrama: 'wyjdź z twojej ziemi rodzinnej i z domu twego ojca do kraju, który ci wskażę'. (...) Abram miał siedemdziesiąt pięć lat, gdy wyszedł z Charanu".

Z treści tego tekstu jasno wynika, że Bóg rozmawiał z Abramem po raz pierwszy dopiero w Charanie. Abram niezwłocznie wykonał polecenie Boga i opuścił Charan.

Która zatem relacja wydaje się prawdziwa? Wiarygodność Szczepana warto chyba sprawdzić na innych przykładach.

Szczepan w Dz 7/5 twierdził, jakoby Bóg nie dał Abrahamowi ani piędzi ziemi w Kanaanie. Tymczasem według Rdz 23/9 Abraham stał się prawowitym właścicielem pola z jaskinią Makpela. Pole to po prostu kupił od Efrona Chetyty. Za chwilę Szczepan sam sobie zaprzecza, gdy w Dz 7/16 mówi, że Abraham kupił kawałek pola w Sychem od Chamora. Ale według Rdz 33/18-19 i Joz 24/32 to pole w Sychem kupił od Chamora wnuk Abrahama, Jakub. Było to 87 lat po śmierci Abrahama. Szczepan w Dz 7/22 twierdził, że Mojżesz był „potężny w słowie”, a w Wj 6/12 czytamy, że „mówienie sprawiało mu trudność”. W Dz 7/42-43 Szczepan posłużył się cytatem rzekomo z Księgi Proroków. Rzeczywiście ten cytat można znaleźć w Am 5/25-27, ale jego treść różni się w sposób istotny.

Czy Szczepan może być wiarygodny, skoro treść jego wypowiedzi sprzeczna jest z informacjami aż czterech ksiąg Starego Testamentu?

Bliższa prawdy jest zatem informacja z Rdz. Jest tylko problem, czy treść Rdz 12/1 została dokładnie przetłumaczona. Poniżej mamy różne przekłady:

BG „Wynijdź z ziemi twej, i od rodziny twojej, i z domu ojca twego...” BW podobnie jak wyżej BŚJ „Wyrusz ze swej krainy i od swoich krewnych i z domu swego ojca...” BP „Wyjdź ze swego kraju, spośród grona krewnych, z domu ojca...” **[1]** „Wyjdź ze swej ziemi, z plemienia swego i z domu ojca...” **[2]** „Idź z ziemi twej, i z miejsca urodzenia twego, i z domu ojca...”

Wnioski nasuwają się oczywiste. Polecenie wyruszenia dotyczy Charanu, gdyż tu był dom Teracha, ojca Abrama. Ale w tej miejscowości Terach z Abramem stosunkowo krótko zamieszkiwali (14 — 20 lat), aby okolica Charanu mogła się stać ziemią, krajem Abrahama, czyli jego ojcowizną. Aby jednak była taką, musiał zaistnieć warunek, że w niedalekiej odległości od Charanu było Ur chaldejskie. I wówczas obie miejscowości leżały w jednej krainie, będącej ziemią ojczystą Abrama.

W Księdze Judyty 5/6-9 czytamy o Izraelitach:

„Naród ten to potomkowie Chaldeczyków. Najpierw byli przybyszami w Mezopotamii, ponieważ nie chcieli iść za bogami swoich przodków, którzy mieszkali w ziemi chaldejskiej. Oni odstąpili od drogi swoich przodków i oddawali cześć Bogu nieba, Bogu, którego uznali. A gdy ich wypędzono sprzed oblicza bogów swoich, uciekli do Mezopotamii i mieszkali tam przez wiele dni. A ich Bóg polecił im wyjść z tego miejsca zamieszkania i udać się do ziemi Kanaan".

Podobnie informuje Flawiusz w DDI 1/154:

„...na rozkaz Boży opuścił Chaldeję i przeniósł się do krainy chananejskiej".

a wcześniej w DDI 1/151 Flawiusz pisze o Haranie (Aranie), ojcu Lota:

„umarł w krainie chaldejskiej, w mieście zwanym Ur Chaldejczyków; jeszcze dziś pokazują tam jego grób”.

Flawiusz pisząc te słowa nie miał na myśli Ur chaldejskiego, odkopanego przez Woolleya w Mezopotamii południowej. W czasach Flawiusza to Ur chaldejskie już od czterystu lat było pustkowiem. A zatem Flawiusz Ur chaldejskie z grobem Harana lokował w okolicach Charanu, w północnej Mezopotamii.

Ponadto Flawiusz w DDI 1/157 pisze, że Abraham zaczął głosić wiarę w innego Boga. Jego sąsiedzi — Chaldejczycy wymusili, aby się wyniósł z ich kraju. Dlatego Abraham wywędrował na południe, do Kanaanu.

Apokryficzna Księga Jubileuszów również podaje szereg informacji o Abrahamie.

Z tych źródeł wyłania się dosyć ciekawa historia. Abraham zerwał z religią swojej rodziny i zaczął wierzyć w Boga Najwyższego, Stwórcę nieba i ziemi. Jego ojciec Terach, trudniący się wyrobem bożków, jak też bracia Nachor i Haran nie dali się przekonać i pozostali przy starej wierze. Pewnej nocy Abraham podpalił rodzinny dom bożków. W pożarze tym zginął Haran. Rodzina i sąsiedzi wymusili ucieczkę Abrahama z Ur chaldejskiego. Abraham zabrał żonę Sarę oraz usynowionego Lota i wyniósł się do pobliskiej krainy. Brat Abrahama, Nachor pozostał w Ur. Terach wiedział, co grozi Abrahamowi ze strony Nachora. Podjął decyzję, że opuści Ur razem z Abrahamem. Uznał, że jego obecność przy pierworodnym synu zapewni mu bezpieczeństwo. W bezludnej okolicy zbudowali dom, a miejsce w intencji nieżyjącego Harana, nazwali Charan. Księga Jubileuszów podaje, że pobyt w Charanie trwał czternaście lat, do śmierci Teracha (z analizy danych biblijnych wynika 20 lat). Na uroczystości pogrzebowe po śmierci Teracha przybył do Charanu Nachor z liczną rodziną. Skończył się dla Abrahama czas bezpieczny. Po pogrzebie musiał szybko opuścić Charan i wędrować tym razem daleko, do Kanaanu. Przez resztę swego życia Abraham bał się spotkania z Nachorem i jego rodziną. Brak osobistych kontaktów obu rodów trwał aż 162 lata (nie licząc poślubienia Rebeki przez Izaaka).

Warto zwrócić uwagę na pewien aspekt, wykluczający zamieszkiwanie rodu Teracha w Ur, w Mezopotamii południowej. Odległość tego Ur od Charanu wynosiła około 910 km (w linii prostej). Po odejściu Teracha z Abramem do Charanu, brat Abrama, Nachor pozostał w Ur. Aby mógł przybyć do Charanu na pogrzeb ojca, musiał być o tym powiadomiony. Przebycie tak dużej odległości przez pasterza i podróż Nachora do Charanu musiały w tamtych czasach trwać kilka miesięcy. Pogrzeb Teracha tak długo czekać nie mógł.

W Mari (zniszczone w roku 1757 p.n.e.), miejscowości nad środkowym Eufratem, archeolodzy odkopali ruiny starożytnego miasta — państwa, [3] które stanowiło południową część huryckiego imperium zwanego Mitanni. Jego **stolicą była Urfa, miasto blisko Charanu**. W pewnym okresie dziejów uzyskało ono przewagę nawet nad Asyrią. W tym Mari znaleziono bogaty zbiór glinianych tabliczek, z których odczytano nazwy miejscowości typowo semickie: Turachi, Sarugi, Peliga, Abam-Ram i Nachur. Słowa te zupełnie przypominają imiona Teracha, Seruga, Pelega, Abrama i Nachora. Można sądzić, że Terachidzi uzyskali w Chaldei wysoką pozycję, skoro od ich imion nazywane były miasta. [4]

Siegfried Horn [5] wspomina odkrycie przez archeologów miasta Ebla, odległego ok. 220 km od Charanu w kierunku południowo-zachodnim, na terenach syryjskich (obecnie Tell Mardich). Zostało zniszczone przez króla Akadu, Naramsina (2254 — 2218 p.n.e.). Znaleziono tu ogromne ilości glinianych tabliczek z końca III tysiąclecia p.n.e. Większość z nich ma pismo wczesnokananejskie. Na wielu tabliczkach wymienione są imiona podobne do biblijnych, np. Abram (Abram), Ismailu (Izmael), Israilu (Izrael). Jeden z sześciu królów Ebli miał imię Ebrum (Eber). To wydaje się niezaprzeczalnym dowodem, że biblijni patriarchowie swoją ojczyznę i korzenie mieli w północnej Mezopotamii. [6]

Dzisiaj coraz więcej badaczy jest przekonanych, że biblijne Ur to miasto **Urfa blisko Charanu**.

Następnym biblijnym dowodem, że ziemie Charanu i Ur (Urfy) były od dawna ojczyzną rodu Teracha, jest wypowiedź Jozuego (Joz 34/2-3):

"Tak mówi Jahwe, Bóg Izraela: 'Po drugiej stronie Rzeki mieszkali wasi przodkowie od starodawnych czasów: Terach, ojciec Abrahama i Nachora, którzy służyli bogom cudzym, lecz Ja wzięłem ojca waszego Abrahama z kraju po drugiej stronie Rzeki i przyprowadziłem go przez całą ziemię Kanaan'".

Jozue wypowiadał te słowa, będąc w Kanaanie. I miał na myśli ziemie Aram — Naharaim, które rzeczywiście leżały po drugiej stronie Eufratu. Nie mógł mieć na myśli Ur chaldejskiego w

południowej Mezopotamii, leżącego po tej stronie Eufratu. To znaczy, że Eufrat opływał Ur od strony północnej. Archeolodzy nie znaleźli żadnych śladów płynięcia Eufratu na południe od Ur.

Abraham po upływie 65 lat od opuszczenia Charanu (Rdz 24/2-4) mówi do swego sługi:

„...pójdiesz do kraju mego rodzinnego i wybierzesz żonę dla mego syna Izaaka”.

Sługa Abrahama nie udał się do Ur w Mezopotamii południowej, lecz

„...wyruszył do Aram — Naharaim, do miasta, w którym mieszkał Nachor”. (Rdz 24/10, 27/43, 28/10)

Aram-Naharaim to nazwa krainy w Mezopotamii północnej według źródła J [7]. Jest ona tożsama z nazwą Paddan-Aram (Rdz 28/2) według źródła P [8]. Przy połączeniu źródeł J i P, redaktor zmuszony był wstawić do tekstu Rdz15/7 w J nazwę Ur chaldejskie, aby zgadzało się z wcześniejszym tekstem źródła P w Rdz11/28-32.

Faraon Totmes I (1504 — 1492 p.n.e.) nazwał ją Naharina, co znaczy „kraina rzeki” [9]. Kraina ta położona w górnym dorzeczu Eufratu i Tygrysu obejmowała dwa główne miasta Orhaj i Charan, leżące nad małymi dopływami rzeki Balich. W tym Charanie zamieszkiwała rodzina Nachora od czasu śmierci Teracha. Natomiast Orhaj leżało w odległości około 30 km na północny zachód od Charanu.

Metropolita jakobicki, Michał Syryjczyk, żyjący w XI wieku na tych terenach, twierdził, że nazwa Orhaj pochodzi od słów „ur”, oznaczającego miasto i „haj”, co oznacza Chaldejczyków. I tu rzeczywiście zamieszkiwali Chaldejczycy. Miasto Orhaj potem nazwane zostało Urfa do czasu, gdy Grecy przemianowali ją na Edesę. Obecnie znów nazywa się Urfa i należy do ziem południowej Turcji, blisko granicy z Syrią. Faktem jest, że współczesna ludność Urfy pielęgnuje swoją przeszłość i tradycje. Twierdzi, że właśnie Urfa jest biblijnym Ur chaldejskim. Turystom pokazywane jest miejsce urodzenia Abrahama w Urfie, miejsce śmierci Teracha w Charanie i studnia, przy której Jakub spotkał Rachelę.

F.M. Hassnaim, dyrektor Archiwum stanu Dżammu i Kaszmir w latach 60. XX wieku, badając starożytne dokumenty stwierdził, że w zamierzonych czasach pewne plemię przeniosło się z Armenii do Mezopotamii północnej, a potem do Palestyny i dało się poznać Kananejczykom jako Habiru (Hebrajczycy). [10] Pokrywa się to dokładnie z historią rodu Teracha i Abrahama.

Należy jeszcze zwrócić uwagę na werset Rdz 15/7:

„Ja jestem Jahwe, którym cię wywiódł z Ur chaldejskiego, aby ci dać ten oto kraj na własność”.

Ten tekst, zdaniem Friedmana, należy też do źródła J. Jest on jednak sprzeczny z sensem Rdz 12/1-4. Friedman jest przekonany, że w pierwotnym tekście Jahwisty zamiast „Ur chaldejskiego” był „Charan”. [11] Jest przekonany, jakoby była to poprawka późniejszych redaktorów Księgi Rodzaju.

Skąd trwające do dziś przekonanie wielu ludzi, że ojczyzną Abrahama było Ur w Sumerze, w Mezopotamii południowej? Otóż przekonanie to jest dość świeżej daty. Do połowy XIX wieku świat nauki nie potrafił potwierdzić istnienia ruin biblijnego Ur chaldejskiego. Oficjalnie znany był już Charan, natomiast Ur istniało tylko w ludowych legendach mieszkańców Urfy. Dopiero w połowie XIX wieku świat wychowany na Biblii obiegła sensacyjna wiadomość. Archeolodzy odkopali w południowej Mezopotamii ruiny sumeryjskiego miasta Ur i jego wspaniałych budowli. Nastąpiło znane nam dzisiaj zjawisko, tzw. fakt medialny. Nie posiadając żadnych naukowych dowodów, propaganda zdominowana przez autorytet Biblii orzekła, że sumeryjskie Ur to właśnie biblijne Ur chaldejskie. Prasowym rewelacjom nie zdołali się przeciwstawić nawet archeolodzy kolejno kopiący w Ur w latach 1854 — 1934: J.E. Taylor i L. Woolley. Trudno nawet dziwić się archeologom, że nie mogli lub nie chcieli przeciwstawić się głoszeniu nieprawdziwych opinii. Wyraźne oświadczenie, że sumeryjskie Ur nie jest biblijnym Ur, odcięłoby dopływ finansów na dalsze prowadzenie prac archeologicznych. To sponsorzy decydowali, jakie wiadomości otrzyma świat. Archeolodzy nie znaleźli w Ur żadnych śladów zamieszkiwania tu ludności ubogiej. Dlatego Woolley zaproponował światu zmianę dotychczasowych wyobrażeń o Abrahamie jako koczowniku.

W rozdziale jedenastym Księgi Jubileuszów [12] czytamy:

„Reu poślubił Orę, córkę Ura, syna Keseda, i mieli syna Seruga. Ten Ur, syn Keseda, pobudował miasto Ur chaldejskie, nazywając je swoim imieniem i imieniem swego ojca. Uczynili oni sobie odlewane figury i każdy zaczął oddawać cześć bożkom. Serug wzrastał i zamieszkiwał w Ur chaldejskim. Zwykł on również oddawać cześć bożkom. Pojął on żonę o

imieniu Melka. (...) Urodziła mu syna Nachora. Ten wzrastał i zamieszkiwał w Ur Chaldeczyków tak, aby mógł zajmować się magią i astrologią według znaków nieba. Nachor pojął żonę Jiskę, córkę Nestaga Chaldeczyka. Urodziła mu syna Teracha, który potem był ojcem Abrama".

W oparciu o chronologię biblijną mojego autorstwa, biorącą początek zgodnie z oficjalnym kalendarzem żydowskim w roku 3761 p.n.e. [13] Ur, syn Keseda, zaczął budować swoje Ur chaldejskie około roku 1985 p.n.e. (Abraham urodził się w roku 1753 p.n.e.). Tymczasem Woolley odkopał Ur, budowane już w czasach I dynastii, około roku 3500 p.n.e. Wykopaliska z okresu 3500 — 2000 p.n.e. świadczą, że zamieszkiwali tu Sumerowie, posługujący się własnym językiem i pismem. Nie znaleziono śladów zamieszkiwania ludności semickiej w Ur około roku 2000 p.n.e.

Flawiusz w DDI 1/144-145 pisze, że Arfaksad (biblijny Arpachszad — Rdz 11/10) przekazał swoje imię Arfaksadyjczykom, ludowi nad którym panował, a teraz zwanemu Chaldeczykami. Według Flawiusza Ur, czyli biblijny Chul (Rdz 10/23), syn Arama, dał początek Armenii.

Według Księgi Jubileuszów Sem, syn Noego, miał jeszcze jednego syna, o którym Biblia milczy. Miał na imię Kesed. To on był ojcem Ura, budowniczego Ur chaldejskiego, znanej potem Urfy. Imię Kesed oraz człon „ksad" w imieniu Arfaksad oznaczało Chaldeczyków.

Sławny archeolog Layard, penetrując starożytne tereny asyryjskie, najwcześniejszą Chaldeję, ojczyznę Abrahama, lokował w północnej Mezopotamii [14]. Podobnie uważał biblista, profesor Uniwersytetu Wiedeńskiego, kardynał, F.W. König.

Wszystkie opinie badaczy są zgodne, że Chaldeczycy i Aramejczycy byli blisko spokrewnieni, zamieszkiwali obok siebie i mówili językiem aramejskim. W czasach Abrahama używali pisma akadyjskiego, najbardziej popularnego na całym Bliskim Wschodzie. Dopiero wynalezione w Fenicji literowe pismo spółgłoskowe z czasem przystosowali do swego języka.

Kiedy państwo Mitanni upadło pod naporem Hetytów z zachodu i Asyrii ze wschodu, część ludności aramejskiej i chaldejskiej wywędrowała z Mezopotamii północnej do południowej. Tu w dorzeczu Eufratu i Tygrysu, nad dzisiejszą Zatoką Perską, utworzyli tzw. Kraj Nadmorski. Około roku 1200 p.n.e. w tym państwie Chaldeczycy uzyskali przewagę polityczną. Ich pierwszy król Nebukadnezar I (1124 — 1103) zawładnął ziemiami Akadu i próbował rzucić jarzmo Asyrii. To się udało dopiero Nabopolasarowi w VII wieku p.n.e. On i jego syn Nebukadnezar II, znany też jako Nabuchodonozor, stworzyli potężne państwo nowobabilońskie, zwane też chaldejskim. W tej sytuacji stare Ur sumeryjskie na południu mogło być traktowane jako Ur chaldejskie, ale nie wcześniej niż dopiero po roku 1100 p.n.e., czyli około 480 lat po śmierci Abrahama.

Ponieważ Żydzi przebywali w niewoli babilońskiej właśnie u Chaldeczyków, czyli swoich krewniaków, żydowscy redaktorzy pousuwali z pism świętych ślady wspólnego pochodzenia. W wyniku tego źródło P nazywa Abrahama Hebrajczykiem (Rdz14/13), natomiast potomków jego brata Nachora, Betuela i Labana nazywa Aramejczykami (Rdz25/20, 28/5), mimo że wszyscy byli potomkami Arpachszada, Chaldeczyka.

Konkludując, nie ma żadnej pewności, że religijny świat respektujący pisane słowo Biblii, zaaprobuje dotychczasowe wyniki badań dotyczących wielu faktów biblijnych.

Użyte

BG	—		Biblia		skrót:
BP	—		Biblia		Gdańska
BŚJ	—	Biblia		Nowego	Poznańska
BT	—		Biblia		Świata
BW	—		Biblia		Tysiąclecia
DDI	—				Warszawska

DDI — Józef Flawiusz, *Dawne Dzieje Izraela*

Przypisy:

- [1] Artur Sandauer, *Bóg, Szatan, Mesjasz i...?*, Kraków 1977, s. 35.
- [2] Richard E. Friedman, *Księga ukryta w Biblii*, Warszawa 2000, s. 82.
- [3] Michael Roaf, *Mezopotamia*, Warszawa 1998, s. 119, 132, 135.
- [4] Zenon Kosidowski, *Opowieści biblijne*, Warszawa 1976, s. 99.
- [5] S.H. Horn, *Z archeologią przez kraje biblijne*, Warszawa 2000, s. 218-219.
- [6] W.Tyloch, *Dzieje ksiąg Starego Testamentu*, Warszawa 1985, s. 22-26.
- [7] źródło J - według opinii badaczy biblistów składowa część treściowa pierwszych

ksiąg ST, nieznanego autora, nazwanego Jahwistą i pochodzącego z Judy. Więcej informacji zawiera *Księga ukryta w Biblii* R.E. Friedmana.

[8] źródło P - według opinii badaczy biblistów składowa część treściowa pierwszych ksiąg ST, nieznanego autora, nazwanego Kapłanem, wyznawcy judaizmu.

[9] Michael Roaf, *Mezopotamia*, Warszawa 1998, s. 132, 135.

[10] F.M. Hassnain, *Poszukując prawdziwego Jezusa*, Bydgoszcz 1996, s. 7, 16.

[11] Richard E. Friedman, *Księga ukryta w Biblii*, Warszawa 2000, s. 84.

[12] *Księga Jubileuszów*, utwór apokryficzny, według badaczy biblistów jedna z trzech ksiąg (pozostałe to *Księga Daniela* - kanoniczna i *Księga Henocha* tzw. etiopska - apokryficzna), spisanych lub zredagowanych w II wieku p.n.e. przez to samo środowisko autorskie. Umieszczona w: *Apokryfy Starego Testamentu*, Warszawa 2000 - Vocatio.

[13] E.G. Richards, *Odmierzanie czasu*, Warszawa 1999, s. 200.

[14] A.H. Layard, *W poszukiwaniu Niniwy*, Warszawa 1983, s. 142, 143, 150, 202.

Zbigniew Chorąży

Ur. 1940. Zajmuje się tematyką biblijną. Mieszka w Repkach

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 31-10-2006)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5091) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5091>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna**

lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl